

УДК 94: 329. 15] (477. 82) “1988 1991”

КОМПАРТІЙНЕ РЕФОРМУВАННЯ НАРОДНОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ 80-х – ПОЧАТКУ 90-х рр. XX ст.

Василь ЧУРА

Львівська державна фінансова академія,
кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

Ключовою причиною системної кризи, котра охопила народногосподарський комплекс СРСР на початку 70-х рр. XX ст., була вкрай екстенсивна модель планового ведення господарства. Її неефективність у запропонованих ринкових умовах, спричинилася, на зламі 1980–1990 рр., до стрімкого погіршення матеріального становища громадян країни.

Спроби втілення госпрозрахунку та самофінансування, які ініціював компартійний лідер М. Горбачов, поставили виробничий комплекс Львівщини на межу виживання. Усі галузі його соціально-виробничого господарства охопив швидкий спад.

Ключові слова: компартійні реформи, соціально-економічна криза, промисловість, сільське господарство, статистичні дані, динаміка.

Народногосподарський комплекс СРСР діяв у відсутності законів ринкового розвитку. Неможливість його співіснування з приватною власністю пояснюється тим, що остання могла унезалежити громадян від панування комуністичної доктрини, котра була політичним стрижнем існування країни. Надмірна плановість економіки, відсутність вільної конкуренції товарів та послуг, навмисно здешевлена робоча сила спричинили наростання негативних явищ у соціально-економічному розвитку Радянського Союзу. Такий стан справ підтверджував ініціатор політико-економічних реформ, керівник держави – М. Горбачов. У своєму “програмному документі” “Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу” він недвозначно констатував: “Перебудова – це назріла необхідність, що виросла з глибинних процесів розвитку нашого соціалістичного суспільства. Її затримка могла б призвести до загострення внутрішньої ситуації, яка крила в собі загрозу серйозної соціально-економічної і політичної кризи. До таких висновків нас підвів аналіз ситуації, яка склалася в суспільстві на середину 80-х років”¹.

Розуміючи це, компартійне керівництво Радянського Союзу наважується в 1986 р. на застосування реформ у вигляді запровадження елементів ринкового господарства. Проте, економічний механізм “радянської” країни не сприймав нововведень і спричинився до зворотного ефекту – стрімкого падіння виробничого потенціалу СРСР. Не дивлячись на схвальний офіціоз щодо запроваджуваних новацій, компартійна преса зрідка сповіщала про погіршення добробуту громадян СРСР. Скажімо, газета львівського обкому “Вільна Україна” розмістила на своїх шпальтах статтю “Успішно завершити рік”, яка констатувала збільшення обсягу

недопоставленої продукції на 21.1 млн. крб.² Однак, все списувалося на “застарілі методи господарювання та догматичне розуміння природи соціалістичної власності”³. Принципова ж несумісність народногосподарського комплексу СРСР із запроваджуваними елементами ринкових відносин замовчувалася і подавалася як тимчасові труднощі, пов’язані із деформаційними явищами минулих десятиліть.

Наукових досліджень, присвячених динаміці виробничого спаду в УРСР наприкінці 1980-х рр., вкрай мало. Спеціальних праць, присвячених вивченню соціально-економічного становища Львівської області у зазначений період, немає. Тому, автор ставить перед собою завдання простежити падіння господарського потенціалу Львівщини, як наслідок застосування компартапаратом ринкових новацій. Джерельну базу наукової розвідки становлять офіційні матеріали статистичних збірок, призначені для службового користування аналітичні записки, неопубліковані компартійні документи та періодичні видання того часу.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Львівщина посідала чільне місце у народногосподарському комплексі західного регіону УРСР. Станом на 1988 р. її площа нараховувала 21.834 км. кв.⁴, що становило 3.6% території республіки⁵. Область складалася з 20 районів, на теренах яких мешкало 2.748 тис. осіб,⁶ або 5.3% населення УРСР⁷. За даними всесоюзного перепису 1989 р., на території Львівської області жило понад 60 національностей, основною з яких була українська – 2.464.7 тис. осіб., або 90.4%⁸.

У народногосподарському комплексі Львівщини було зайнято 1.237 тис. трудівників, з них: 1.074 тис. робітників і службовців та 163 тис. колгоспників⁹. Решту жителів працювали у сферах освіти, науки, культури, охорони здоров’я, торгівлі, громадському харчуванні, житлово-комунальному господарстві тощо. 18.219 осіб це працівники апарату органів управління, штат яких був особливо численним, оскільки область вважалася центром західного регіону республіки¹⁰.

За освітнім рівнем маємо таку статистику: спеціалістів з вищою освітою налічувалося 162.8 тис. осіб, працівників з середньою спеціальною освітою – 176.1 тис. осіб¹¹. З метою їх підготовки в області діяло 12¹² вищих учбових закладів, 33 технікуми 75 професійно-технічних училищ¹³.

На теренах Львівщини знаходилося 381 підприємство в межах 64 виробничих об’єднань, які випускали продукції на 5.807.600 тис. крб. щоденно. 111 заводів та фабрик перебували у союзному підпорядкуванні, 178 у союзно-республіканському, 92 у республіканському¹⁴. Отже, переважальна кількість виробництв існувала у союзному або союзно-республіканському підпорядкуванні, що яскраво відображало характер радянських виробничих відносин, які насамперед, повинні були забезпечувати жорсткий контроль союзного центру. Область була монополістом у виробництві автотранспорту, шарошечних долот, підвісних конвеєрів та мопедів. Підприємства Львівщини на 96.8% забезпечували республіканську потребу в автобусах, 97.4% у виробництві сірки, на 85.7% – в автокранах¹⁵.

Економічний механізм СРСР, у зазначений період, вичерпує свій потенціал і вимагає негайного всеосяжного реформування. Проте, запроваджені компартійною верхівкою суспільно-господарські нововведення мали на меті лише частково застосовувати окремі елементи ринку. Збудована екстенсивно, комуністична виробнича модель не тільки не сприймала нових методів господарювання у вигляді госпрозрахунку та самофінансування, але й багатократно помножувала старі економічні негаразди на велику кількість нових. Порушувалися усталені виробничі зв'язки, давалася взнаки громіздка адміністративна система та відсутність якісного впровадження науково-технічних досягнень. Фактично, ринкові методи виявили і винесли на поверхню нездатність комуністичної виробничої структури до ефективного розвитку. Обласний компартапарат почав це гостро відчувати разом із введенням новацій. Про це йшлося у доповіді секретаря обкому В. Гончарука на обласній нараді партійного активу 28 вересня 1988 р. Він зазначав: “В економіці чудес не буває і по ряду позицій швидких результатів чекати важко”¹⁶. Розгорнув думку попереднього доповідача секретар обкому Д. Яремчук, коли на засіданні товариства “Знання” сказав, що не виконали планів виробництва товарної продукції кожне восьме підприємство області, росту продуктивності праці – кожне п'яте, зниження собівартості і отримання прибутку – кожне третє¹⁷. Сказане засвідчує також і кількість листів, адресованих XIX партконференції. Серед 347 скарг, 242 стосувалися вимог покращення соціально-економічного становища мешканців області¹⁸.

Незважаючи на прагнення компартапарату продемонструвати кількісний ріст соціально-економічних показників, уважне вивчення статистичних даних засвідчувало їх системний спад. Серед офіційно задекларованого загального виконання планових завдань від 100% до 102%, простежувалося регулярне зниження випуску товарів широкого вжитку. Їх кількість з 1985 р. спадала щорічно на 2%¹⁹. Передовсім це стосувалося виготовлення одягу, взуття, меблів, товарів м'ясо-молочної продукції, кондитерських виробів тощо²⁰. 765 кооперативів, в яких працювало 8.5 тис. осіб та 6.9 тис. виробників, які займалися індивідуальною трудовою діяльністю, не могли якісно покращити ситуацію²¹.

Середньомісячна заробітна плата робітників та службовців сягала 193.1 крб., колгоспників – 148.3²². Аналіз грошових доходів і витрат населення свідчив: жителі витрачали 72.5% прибутків на придбання товарів промислової та продуктової груп, 9% – на оплату послуг, 10% – на добровільні платежі та внески і лише 8.5% – на заощадження²³. Відтак, зарплата “радянського” трудівника була розрахована так, щоб забезпечити лише його проживання, усунувши можливість нагромадження коштів. Середньомісячний розмір пенсії складав 71 крб.²⁴, що підтверджує попередню думку автора.

У сільському господарстві Львівщини було залучено 1.143.8 тис. гектарів угідь. В області працювало 306 колгоспів, 90 радгоспів та 2.083 сільсько-

господарських підприємства²⁵. Виробництво основних видів їх продукції помітно скорочується з 1987 р. Наприклад, якщо у зазначеному році було зібрано 1.168.9 т. зерна, то у 1988 р. – 909.6 т., цукрового буряка, відповідно, – 1.865.5 т. та 1.647.9 т., льону – 20.4 т. і 10.3 т., картоплі – 1.252.6 т. і 720 тис. т.²⁶ Праця незацікавленого колгоспника спричиняла мільйонні збитки, які держава щорічно погашала. Численні партійні постанови щодо інтенсифікації розвитку аграрного сектору з року в рік не виконувалися. Стан справ на селі наглядно ілюструвала постанова обкому партії від 12 грудня 1988 р., котра констатувала, що виробництво головних видів продукції зменшилося в Бродівському, Буському, Перемишлянському, Пустомитівському районах, а виконання плану щодо заготівлі картоплі становило 57.7%²⁷.

У соціальній сфері ознаки кризи проявлялися особливо відчутно. Гострою залишалася проблема забезпечення житлом. Незважаючи на відносно великі обсяги будівництва, його хронічно не вистарчало. Пересічному громадянину нерідко доводилося очікувати на отримання квартири 15 – 20 років. Якщо у 1987 р. було введено в дію 279 тис. м. кв. житла, то в 1988 р. – 229 тис. м. кв.²⁸ “Виконання річного плану щодо ведення житла складає 75.1%. Аналогічна ситуація з будівництвом шкіл (96%), дошкільних закладів (95%), лікарень (6%), поліклінік (68%)”, – йшлося на одному із обласних компартійних форумів²⁹.

Ознаки економічної скрути демонструвала таємна постанова Політбюро ЦК КПУ від 12 квітня 1988 р. “У 1987 р., – йшлося в ній, – з планом по прибутках не справилося кожне шосте підприємство, за 2 місяці 1988 р. – кожне четверте. Об’єми виробництва знизило кожне п’яте підприємство. Сума збитків в народному господарстві щорічно перевищує 150 млн. крб. Через низьку рентабельність кожне п’яте підприємство не готове до переходу на нові умови господарювання. Майже на 20% зросли затрати робочого часу”³⁰.

У 1989 р. системна соціально-економічна криза все далі проникала у народногосподарський комплекс Львівщини. Запровадження госпрозрахунку і самофінансування деформувало економіку, а відтак, спричиняло погіршення добробуту виробників. Шпальти періодичних видань зарясніли наріканнями громадян з цього приводу. Передовиця “Львовской правды” вийшла під красномовною назвою “Зачекалися змін до кращого”. В ній описано зустріч кореспондентів газети з робітниками Яворівського ВО “Сірка”. Серед значної кількості скарг членів трудового колективу на стрімке погіршення їх достатків, помітним було висловлювання майстра В. Подоляна. У інтерв’ю він сказав: “Таке відчуття, що нас загнали в кут. В соціально-економічному плані ми відкотитися назад. Робітники не вірять адміністрації, яка забрехала вкрай”³¹. Спроба аналізу причин негараздів пронизувала статтю Б. Гнатівського “Чому буксує госпрозрахунок”, що знайшла місце на сторінках згаданого видання. Автор стверджував, що “стара система виробництва, фундамент якої було закладено у горезвісні часи сталінсько-брежнєвської епохи, має хоч і гниле, але досить стійке і розгалужене коріння”³².

Як бачимо, неприйнятність реформ значно поглиблювала системну кризу. Тому виробництво найважливіших видів промислової продукції скорочується: нафти на 39 тис. тон, газу на 272 тис. м. куб., сірки на 126 тис. тон тощо. У секторі агропромислового комплексу зменшується виробництво та посівні площі картоплі, льону, цукрового буряка, зерна³³.

Загальна кількість робітників і службовців та колгоспників, зайнятих у народному господарстві, знижується на 30 тис. осіб: робітників та службовців на 10 тис., колгоспників на 20 тис. Такий відтік кадрів частково відбувся за рахунок розширення кількості кооперативів та громадян зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю. У порівнянні з минулим роком їх чисельність зросла на 761 підприємство, кількість працюючих на 28 тис., а обсяг реалізованої продукції збільшився на 140 тис. крб³⁴.

Хоча середньомісячна зарплата зросла до 207.8 крб. у робітників та службовців та до 159.5 у колгоспників, реальна купівельна спроможність карбованця динамічно спадала. Цей процес ілюструє ріст цін на основні товари широкого вжитку. Вони збільшуються на м'ясо – 10%, ковбасні вироби – 27%, рибу та рибопродукти – 27%, картоплю – 100%, одяг – 15%, взуття – 23%³⁵. У той же час, рівень виробництва найважливіших видів продовольчих товарів неухильно йшов до низу. З полиць магазинів зникають товари широкого вжитку. Це продукти харчування, миючі засоби, спиртні та тютюнові вироби тощо. Довідковий матеріал, який підготував обласний партапарат 14 грудня 1989 р. демонстрував, що із 1.440 позицій товарів промислової групи, область повністю забезпечена галантерейними виробами по 7-и найменуваннях, електротоварами – 8-и, меблях – 6-и, будматеріалах – 13-и, товарах побутової хімії – 17-и³⁶. Число збиткових підприємств сягало 65, а сума збитків становила 480.678 тис. крб. Особливо багато їх було у промисловості, будівництві та торгівлі³⁷. Кількість нерентабельних колгоспів досягає 30%, а рівень рентабельності, в середньому, дорівнював 25.6%³⁸.

Продовжувала залишатися гострою житлова проблема. Про це свідчить доповідь першого секретаря обкому Я. Погребняка, підготована 21 лютого 1989 р., в зв'язку з приїздом до Львова Генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова. В ній говорилося: “В черзі стоїть 128 тис. сімей, в тому числі 78 тис. у Львові, 16 тис. з яких, очікують житла більше як 10 років. Щодо забезпечення дитсадками, лікарнями, поліклініками, область на одному із останніх місць в республіці”³⁹. Так ставалося тому, що на 97 тис. м. кв. зменшилося введення в дію житлових будинків. В сільській місцевості таке скорочення відбулося на 33 тис. м. кв.⁴⁰ Помітно знизилася будівництво дитячих дошкільних закладів та лікувальних установ – на 2. 363 тис. місць та 720 тис. місць відповідно⁴¹.

Оскільки, підконтрольна обкомові, офіційна статистика не завжди правдиво відображала дійсний стан речей у економіці області, винятковий інтерес представляють собою аналітичні записки. Це, призначені для службового

користування доповідні матеріали, що курсували між статистичними органами та компартійним керівництвом. Вони ілюстрували реальну картину, в якій опинилось виробнича сфера Львівщини. Наприклад, в аналітичній записці Шевченківського райкому м. Львова від 10 листопада 1989 р. констатовано, що план з випуску товарів народного споживання не виконали: Завод гумовотехнічних виробів (виконано на 89,8%, недодано до плану 460 тис. крб.), Лакофарбовий завод (відповідно – 98,8%, 47 тис. крб.), Молококомбінат (99,1%, 136 тис. крб.). Знизили випуск продукції Хутряна фабрика, ВО “Маяк”, “Світанок”, “Прогрес”, Хлібокомбінат, Фабрика спортивних виробів “Динамо” на загальну суму 13.5 млн. крб.⁴² Промовистим є те, що скоротився випуск товарів саме легкої промисловості, що найвідчутніше для безпосереднього споживача. Їх питома вага у загальному об’ємі усіх товарів народного споживання складала лише 20,4%, а особливо модних виробів – 9,2%⁴³. Попередню думку підтвердила аналітична записка “Про виробництво і якість товарів народного споживання підприємствами Залізничного району” від 27 листопада 1989 р. В ній зазначалося, що 5 підприємств району або 23,8% від їх загальної кількості, не виконали плану з виробництва товарів народного споживання. Зокрема, маслоробна фірма “Жовтень” виконала план на 83,5%, Макаронна фабрика – 93,0%, Молокозавод – 86,5%⁴⁴. Однією з причин такого становища була неритмічність у роботі виробництв, що призводило до наздоганяння плану в кінці місяця та року і спричиняло гонитву за кількісними показниками за рахунок якості. Наприклад, у вересні 1989 р. за останніх п’ять днів місяця, на яких припадало 23,8% фонду робочого часу, Мотозавод випустив 54,8% велосипедів, ВО “Львівдерев” – 44,3% меблів, “Електрон” – 33,4% телевізорів⁴⁵.

У 1990 р. кризові явища продовжували наростати. Численні страйки прискорювали сповзання обласного виробничого комплексу у прірву. Це демонструвала виробнича періодика – газети-багатотиражки, що виходили на всіх великих підприємствах області. За словами “Трибуни робітника”, лейтмотивом відкритого листа працівників найбільшого львівського підприємства ВО імені Леніна, були претензії на адресу партійного керівництва, щодо вкрай незадовільного стану економічного реформування⁴⁶. Співзвучною їй була публікація в газеті ЛАЗу “Автобусобудівник”, яка засвідчила річне відставання від плану на 161 автобус⁴⁷.

Вивчення офіційних статистичних матеріалів підтвердило, що видатки обласного бюджету стабільно домінували над прибутками. Мало того, сукупність валового суспільного продукту у промисловості скорочується на 700 тис. крб., продукція сільського господарства на 130 тис. крб., капіталовкладення на 500 тис. крб., прибуток у народному господарстві на 108 тис. крб.⁴⁸ Систематично спадали показники видобутку електроенергії, вугілля, нафти, газу, сірки тощо. Доходить до того, що серед усіх основних показників економічного розвитку регіону не залишилося жодного, яке б демонструвало кількісний ріст.

У підсумках виконання плану економічного і соціального розвитку Львівської області за 1990 р., підведених обкомом партії, задекларовано зниження загального обсягу промислового виробництва на 0.6%. Із 89 основних видів продукції план не виконано на 40.4%. Кожне друге підприємство не забезпечили приросту продукції, 139 виробничих об'єднань, або 41.9% їх загальної кількості, не досягли рівня продуктивності праці минулого року⁴⁹. Темпи соціально-економічного розвитку гальмуються від 4.0% до 16.1% в залежності від галузі виробництва⁵⁰. Середньорічний їх приріст скоротився на 0.6%⁵¹. Істотно зменшилася державна закупівля зерна, худоби і птиці, молока та молочних продуктів – в середньому від 150 тис. т. до 200 тис. т.⁵² Порівняно з минулим роком зменшилося поголів'я великої рогатої худоби на 4.1%, свиней на 9.9%, овець на 18.3%⁵³.

Основні показники соціального розвитку також зазнають негативних змін. У порівнянні з минулим роком, кількість введеного в дію житла скорочується на 57 тис м. кв.⁵⁴ Перелік сімей, які перебували на обліку для отримання квартир досягнув позначки у 155.9 тис.⁵⁵ Державний план будівництва житла виконано на 70.8%⁵⁶. Більше як наполовину зменшилося введення в дію шкіл (з 11.7 тис. місць до 5.5 тис. місць), дитячих садків (з 3.400 місць до 1.890 місць), лікарень (з 302 до 40 лікувальних закладів)⁵⁷. Продовжувала скорочуватися кількість працівників, зайнятих у народному господарстві: всього на 31 тис. осіб, робітників і службовців – 25 тис., колгоспників – 6 тис.⁵⁸ Слід зауважити, що відтік сільських жителів в міста сягнув найвищого показника – 10 тис. осіб щорічно⁵⁹. Частка працівників органів управління залишалася сталою, при незначному збільшенні апарату обласних та міських рад народних депутатів⁶⁰. Дедалі зростала кількість кооперативів та громадян зайнятих індивідуальною трудовою діяльністю. Наприкінці зазначеного року їх було, відповідно, – 1.812 одиниць та 5.5 тис. працюючих⁶¹.

Середньомісячна заробітна плата сягнула: у промисловості – 233 крб., в сільському господарстві – 218 крб. Однак, уперше за останні роки, темпи зростання грошових доходів і витрат населення мали від'ємний показник. Вони перевищували доходи на 2% і тяжіли до зростання⁶². Співвідношення прибутків та витрат громадян свідчить, що наприкінці 1990 р. їх від'ємне сальдо сягало 30 крб.⁶³ Як наслідок, споживання продуктів скоротилося на 4 кг. м'яса, 1.6 літра молока, 14 штук яєць, 1.2 кг. овочів⁶⁴.

Характерним явищем, яке значно поглибило розгортання кризи в народногосподарському комплексі області, були наростаючі втрати робочого часу через політичні страйки, демонстрації та мітинги. У промисловості вони становили: 1988 р. – 104.7 дні, 1989 р. – 184.1 дні, 1990 р. – 283.2 дні. Цілодобові простої мали, відповідно, таку динаміку: 24,5 дні, 42.7 дні, 101.8 дні⁶⁵.

Стрімкий спад соціально-економічного розвитку області підтверджують аналітичні документи. За даними доповідної записки статуправління, надісланій 25 травня 1990 р. в обком партії, обсяг недопоставленої продукції сягнув

9.6 млн. крб. Кількість підприємств, які не виконали план зросла з 25 до 50. Загальний обсяг промислового виробництва знизився на 0.1%. Не забезпечили приросту продукції підприємства Дрогобицького, Жидачівського, Миколаївського, Пустомитівського, Сколівського, Стрийського, Турківського, Яворівського районів, міст Стрия, Червонограда та Червоноармійського і Шевченківського районів Львова. Перелічивши прикмети кризи начальник управління статистики І. Гук дійшов висновку: число збиткових області досягло критичної межі⁶⁶.

Криза, яка охопила народне господарство Львівщини, повною мірою проявилася в 1991 р. Демократична преса, як представник місцевих рад народних депутатів приділила максимум уваги соціально-економічній спадщині, яку залишила після себе КПУ. Часопис Радехівщини “Народна справа” констатував, що попит на товари першої необхідності переріс із ажіотажного в ненаситний, що створило умови для розквіту тіньової економіки⁶⁷. Видання місцевих рад Мостиського району “Наш край” словами автора статті А. Шота “11 карбованців за лимон” зазначало, що сучасні ціни перейшли за межі здорового глузду⁶⁸.

Виходило так, що Львівщина, втративши 10 – 15 років, повернулася до економічного рівня другої половини 1970-х – початку 1980-х рр. У постанові бюро обкому партії від 10 січня 1991 р. відзначалося, що “вперше за багато років не досягнуто приросту загального обсягу виробництва, скоротився випуск всіх важливих видів продукції, кожне друге підприємство допустило зниження продуктивності праці, кожне четверте – значне скорочення випуску товарів народного споживання”⁶⁹.

Зазначений спад демонструє порівняльна таблиця економічного та соціального розвитку Львівщини 1980 та 1991 рр.⁷⁰

Показники	1980	1991
Електроенергія (млн. кВт.)	4.593	4.065
Вугілля (млн. т.)	11.2	6.7
Нафта (тис. т.)	353.0	204.0
Газ (млрд. м. куб.)	1.8	0.5
Сірка (млн. т.)	2.1	1.5
Калійні добрива (тис. т.)	172.3	160.4
Хімічні волокна (тис. т.)	33.0	12.6
Автобуси (тис. штук)	14.6	11.8
Автовантажувачі (тис. штук)	19.1	18.8
Автокрани (тис. штук)	5.8	2.9
Трикотаж (млн. штук)	19.1	19.2
Взуття (млн. пар)	10.5	8.6
Телевізори (тис. штук)	674.4	116.6
Мопеди (тис. штук)	240.8	120.3
Цукровий буряк (тис. т.)	1382.4	1361.4
Льон (тис. т.)	135.7	107.2
Цукор (тис. т.)	158.1	172.9

Показники	1980	1991
Молоко (тис. т.)	1043.2	1032.7
Велика рогата худоба	1127.1	1075.1
Житло (тис. м. кв.)	688	726
Шкіл	1.346	1.370
Школярів (тис.)	419.0	388.3
Дитячих садків	765	820
Дітей (тис.)	76.3	75.8
ВНЗ	12	12
Студентів (тис.)	74.3	63.9
Клубів (тис.)	1.646	1.004
Кінотеатрів (тис.)	1.532	1.258
Лікарні (тис.)	10.0	13.5

Валовий суспільний продукт, у порівнянні з 1988 р., скоротився на 25.1 млн. крб., що становило чверть усього матеріального виробництва області⁷¹. Фонд нагромадження національного доходу, через непродумані реформи, позбувся 128.5 млн. крб.⁷²

Кількість робітників, службовців та колгоспників досягнула рівня минулого десятиліття і мала яскраво виражену тенденцію до подальшого спаду:

	1980	1985	1989	1990	1991
Всього (тис. осіб)	1.208	1.249	1.239	1.217	1.158
Робітники і службовці (тис. осіб)	1.016	1.068	1.073	1.059	1.001
Колгоспники (тис. осіб)	192	181	165	158	157

Проте, загальне число працівників апарату органів управління за минулий рік зросло 3.5%.⁷³ У зв'язку із скороченням виробництва з'являється безробіття. З початку року у органи працевлаштування звернулося 14.394 особи. Однак, отримали скерування на роботу 4.328 працівників⁷⁴.

Усе більшого розмаху набирали ринкові форми ведення господарства: в області діяло 182 тис. кооперативів, які створили 37.9 тис. робочих місць. На економічний простір виходили малі підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю. Наприкінці 1991 р. їх налічувалося понад тисячу, де працювало 17.5 тис. осіб. Обсяг реалізованої продукції сягав 507.7 млн. крб.⁷⁵

Грошові витрати населення (10.184 млн. крб.) продовжують домінувати над прибутками (9.98 млн. крб.). Причому суми скеровані на придбання товарів повсякденного вжитку зростають ще на 25%⁷⁶. Запропонована нижче динаміка росту грошової зарплати не означає покращення матеріального становища

жителів області. Грабіжницька заміна грошових купюр найвищого номіналу, наростаюча інфляція, тотальний дефіцит товарів промислової та продуктової груп прикінцево знецінили карбованець⁷⁷.

	1980	1986	1898	1990	1991
Всього (крб.)	147.9	165.7	207.8	234.8	443.5
Промисловість	165.0	188.5	240.0	263.2	492.8
Сільське господарство	115.7	136.7	179.9	217.0	392.4
Торгівля	123.9	131.8	160.6	207.0	375.2
Освіта	137.8	148.2	164.7	176.7	380.8
Наука	159.2	177.5	276.7	301.6	440.9
Культура	100.3	103.4	119.8	135.2	290.4
Органи адміністративного управління	140.6	150.6	186.4	295.3	437.9

Середні ціни на продукти зросли на 300%, а їх відсутність у роздрібній мережі змушувала громадян йти на колгоспні ринки та в комерційні магазини, де ціни переважали над державними в 5 разів. Характерно те, що постійний ріст прожиткового мінімуму супроводжував усі 80-і рр. XX ст., що наочно демонструє наступна таблиця, в якій, для порівняння, приведені державні та ринкові ціни на продукти харчування⁷⁸.

(Крб. за кг.)	1980		1985		1989		1990		1991	
Яловичина	2.11	2.93	2.62	3.74	2.48	4.70	2.96	6.82	7.26	16.67
Баранина	1.48	2.43	2.11	3.05	2.97	4.34	3.13	9.49	4.89	13.63
Свинина	3.12	4.07	3.33	4.65	3.41	5.56	3.99	8.24	7.51	21.20
Ковбаса	2.85	7.67	3.15	8.98	4.00	10.16	4.77	13.38	11.27	8.90
Риба	1.27	5.57	1.14	6.92	1.25	9.71	1.42	10.91	3.96	29.21
Картопля	0.15	0.52	0.12	0.37	0.21	0.63	0.26	0.73	1.54	2.39
Овочі	0.43	1.00	0.49	1.14	0.54	1.38	0.78	1.74	2.04	3.94
Фрукти	0.95	1.93	1.23	1.97	1.47	2.65	1.92	3.57	5.98	8.68
Цукерки	3.78	6.67	4.15	6.33	4.14	7.87	4.16	9.86	16.7	25.34

Тому споживання продуктів харчування значно скорочується: м'яса на 6.1 кг., риби – 5.1 кг., цукру – 1.5 кг., картоплі – 0.5 кг., макаронів – 14.5 кг.⁷⁹

Житлове будівництво знижується на 162 тис. м. кв., становить 726 тис. м. кв. за рік і повертається до рівня 1985 р. (755 тис. м.), а колгоспна забудова стоїть на межі припинення⁸⁰. Гостроту житлової проблеми демонструють дані щодо кількості сімей, які прагнули отримати квартиру⁸¹:

	1980	1985	1989	1990	1991
Тис. сімей	95.4	119.7	151.5	155.1	156.3

Будівництво шкіл, дитячих садків, клубів та будинків культури, лікарень, санаторіїв та будинків відпочинку – вся соціальна інфраструктура потрапляє в рамки системної кризи і скорочується на 25% – 50%⁸². “Не введено в експлуатацію запланованих 208 тис. м. кв. житла, або 4 тис. квартир, 2.675 учнівських місць, 1.325 місць у дитячих дошкільних закладах та жодного із 370 лікарняних ліжок”. Різко зменшилися обсяги заготівель тваринництва: м’яса на 12.7, молока – 20.3 тис. т., яєць – 37.9 млн. штук”, – йшлося у компартійних документах⁸³.

Аналітичні записки зазначеного періоду відрізняються від попередніх тим, що вони перестали носити таємний характер та бути адресованими в обком. Відтак 5 грудня 1991 р. у львівський облвиконком надійшла експрес-довідка “Про спад промислового виробництва та заготівлю сільськогосподарської продукції”. Вона засвідчила що обсяг промислової продукції знизився на 901 млн. крб. 206 підприємств області, або кожне друге, не забезпечили її приросту. Випуск товарів народного споживання скоротився на 400 млн. крб. Продовжував утримуватися значний спад у виробництві продовольчих товарів. Їх загальна кількість знизилася на 19.6%. Особливо м’ясо-молочних виробів, об’єм випуску котрих зменшився на 74.8%. “Такого рівня спаду не було в жодному із попередніх років,” – констатовано у зазначеному документі⁸⁴.

Отже, аналіз наведених даних ілюструє основний результат соціально-економічних нововведень, ініційованих КПРС. За ключовими виробничими показниками народногосподарський комплекс Львівщини повернувся на рівень 70-х рр. XX ст. П’ятиліття непередбаченого реформування поставило господарський механізм Львівської області на межу виживання, позаяк ринкові методи могли діяти лише в умовах їх цілісного застосування. Як наслідок, відновлення елементів приватної власності, конкуренції, вільного співвідношення попиту та пропозиції унеможливило життєдіяльність компартійної виробничої конструкції. Соціально-економічний спад був настільки очевидним, що його не могла приховати старанна комуністична цензура. Спотворена компартією статистика та періодика, прискіпливо відредаговані партійні документи та об’єктивніші аналітичні записки, демонстрували визначальний наслідок втілення перебудовних новацій – закономірний та стрімкий спад економічного потенціалу Львівщини.

RESULTS OF THE CPSU REFORMATION IN ECONOMIC COMPLEX OF LVIV REGION IN THE LATE 80s - EARLY 90s

Vasyl CHURA

Lviv State Financial Academy,
Department of Social and Humanitarian Disciplines

The Soviet economic system gets into a desperate situation in 1988 – 1991. The main cause of the system crisis, which enveloped the economic complex in the early 1970s, was an absolutely extensive model of the planned economy management. Its inefficiency in the proposed market in 1980-1990 led to the uncontrollable worsening of the citizen's material state.

The initiated by the communist party leader M. Gorbachev attempts of self-financing and cost accounting imposing caused a desperate crisis in Lvivshchyna industrial complex. All the branches of its mechanism were on the decline.

Key words: the Communist party reforms, the socio-economic crisis, the industry, the agriculture, the statistical data, the evolution.

¹ Горбачов М. С. Перебудова і нове мислення для нашої країни і всього світу / М. С. Горбачов // – Київ: Політвидав, 1987. – С. 11

² Вільна Україна. – 1988 – 16 грудня.

³ Пивнев В. Творческая сила экономического мышления. / Коммунист Украины. – 1988 – январь.

⁴ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина за роки Радянської влади. Статистичний збірник присвячений 50-річчю возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Україні. – Львів, 1989. – С. 57.

⁵ Там само. – С. 11.

⁶ Там само. – С. 56.

⁷ Там само. С. 11.

⁸ Там само. – С. 57.

⁹ Там само. – С. 58.

¹⁰ Там само. – С. 71.

¹¹ Там само. – С. 71.

¹² Там само. – С. 140.

¹³ Там само. – С. 73.

¹⁴ Там само. – С. 177.

¹⁵ Там само. – С. 12.

¹⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). Ф. П – 3 (Львівський обком Компартії України). – Оп. 62. – Спр. 277. – Арк. 7.

¹⁷ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 324. – Арк. 17.

¹⁸ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 296. – Арк. 20.

¹⁹ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина за роки Радянської влади. Статистичний збірник присвячений 50-річчю возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Україні. – Львів, 1989.– С. 79.

²⁰ Там само. – С. 91.

²¹ Там само. – С. 76.

²² Там само.– С. 79.

²³ Там само.– С. 90.

²⁴ Там само.– С. 85

²⁵ Там само.– С. 211.

²⁶ Там само.– С. 217.

- ²⁷ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 399. – Арк. 46–47.
- ²⁸ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина за роки Радянської влади. Статистичний збірник присвячений 50-річчю возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Україні. – Львів, 1989. – С. 108.
- ²⁹ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 399. – Арк. 48.
- ³⁰ Центральний державний архів громадський об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). Ф. 1 (Центральний комітет Комуністической партії України). – Оп. 11. – Спр. 1850. – Арк. 2.
- ³¹ Домбровская Д., Коляса Я., Романив Е. Заждались перемен к лучшему // Львовская правда. – 1989 – 21 ноября.
- ³² Гнатівський Б. Чому буксує реформа // Ленінська молодь. – 1989 – 17 серпня.
- ³³ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина за післявоєнні роки. – Львів, 1990. – С. 4.
- ³⁴ Там само. – С. 26.
- ³⁵ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина напередодні переходу до ринкових відносин. – Львів, 1990. – С. 40–42.
- ³⁶ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 602. – Арк. 85.
- ³⁷ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина напередодні переходу до ринкових відносин. – Львів, 1990. – С. 43.
- ³⁸ Там само. – С. 64–65.
- ³⁹ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 602. – Арк. 7.
- ⁴⁰ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Львівщина за післявоєнні роки. – Львів, 1990. – С. 64–65.
- ⁴¹ Там само. – С. 74–78.
- ⁴² Головне управління статистики у Львівській області. Аналітичні записки та доклади міського відділу статистики по всіх галузях народного господарства та культури. – Львів, 1989. – С. 22.
- ⁴³ Головне управління статистики у Львівській області. Аналітичні записки та доклади міського відділу статистики по всіх галузях народного господарства та культури. – Львів, 1989. – С. 22.
- ⁴⁴ Там само. – С. 24.
- ⁴⁵ Там само. – С. 27.
- ⁴⁶ Трибуна робітника. – 1990 – 29 січня.
- ⁴⁷ Автобусобудівник. – 1990 – 15 червня.
- ⁴⁸ Міністерство статистики УРСР. Львівське обласне управління статистики. Народне господарство Львівської області у 1990 році. – Львів, 1991. – С. 7.
- ⁴⁹ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 847. – Арк. 139 – 141.
- ⁵⁰ Міністерство статистики УРСР. Львівське обласне управління статистики. Народне господарство Львівської області у 1990 році. – Львів, 1991. – С. 13.
- ⁵¹ Там само. – С. 11.
- ⁵² Там само. – С. 10.
- ⁵³ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 847. – Арк. 140.
- ⁵⁴ Міністерство статистики УРСР. Львівське обласне управління статистики. Народне господарство Львівської області у 1990 році. – Львів, 1991. – С. 11.
- ⁵⁵ Там само. – С. 78.
- ⁵⁶ ДАЛО. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 847. – Арк. 141.
- ⁵⁷ Міністерство статистики УРСР. Львівське обласне управління статистики. Народне господарство Львівської області у 1990 році. – Львів, 1991. – С. 82.
- ⁵⁸ Там само. – С. 34.
- ⁵⁹ Держкомстат УРСР. Львівське обласне управління статистики. Населення Львівської області. – Львів, 1991. – С. 4.
- ⁶⁰ Там само. – С. 37.
- ⁶¹ Там само. – С. 43–44.
- ⁶² Там само. – С. 50.

⁶³ Там само. – С. 51.

⁶⁴ Там само. – С. 68.

⁶⁵ Там само. – С. 47.

⁶⁶ Міністерство статистики України. Львівське обласне управління статистики. Аналітичні записки за 1990 р. – Ф. 283. – Оп. 10. – Спр. 1. – Арк. 96–99.

⁶⁷ Булах. Л. Над чим треба працювати // Народна справа. – 1991 – 28 лютого.

⁶⁸ Шот А. 11 карбованців за лимон // Наш край. – 1991 – 2 травня.

⁶⁹ ДАЛЮ. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 909. – Арк. 5.

⁷⁰ Міністерство статистики України. Львівське обласне управління статистики. Народне господарство Львівської області у 1991 р. – Львів, 1992. – С. 8–12.

⁷¹ Міністерство статистики України. Львівське обласне управління статистики. Народне господарство Львівської області у 1991 р. – Львів, 1992. – С. 16.

⁷² Там само. – С. 17.

⁷³ Там само. – С. 36.

⁷⁴ Там само. – С. 46.

⁷⁵ Там само. – С. 42–43.

⁷⁶ Там само. – С. 47.

⁷⁷ Там само. – С. 49.

⁷⁸ Там само. – С. 84–85.

⁷⁹ Там само. – С. 68.

⁸⁰ Там само. – С. 88–92.

⁸¹ Там само. – С. 93.

⁸² Там само. – С. 95–113.

⁸³ ДАЛЮ. Ф. П – 3. – Оп. 62. – Спр. 909. – Арк. 7.

⁸⁴ Міністерство статистики України. Львівське обласне управління статистики. Аналітичні записки за 1991 р. Ф. Р – 283. – Оп. 10. – Спр. 2. – Арк. 17–18.